

Mgr Paweł Bodzon
Instytut Psychologii
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Role pełnione w systemie rodziny pochodzenia a oczekiwania od małżeństwa i hierarchia wartości u młodych dorosłych

I. Teoretyczne podstawy problematyki

1. Role pełnione w systemie rodzinnym

1.1. Podstawowe pojęcia systemowego ujęcia rodziny

W naukach społecznych pojęcie „systemu” wywodzi się z nauk przyrodniczych¹. To, co znalazło zastosowanie w opisach fizycznych i biologicznych, przeniknęło m.in. do psychologii, tworząc całkiem nowy model myślenia na temat poznawanych i obserwowalnych zależności międzyludzkich. Przyjmując najprostsze wyjaśnienie systemu mówiące o tym, że jest to „uporządkowana kompozycja elementów, tworząca spójną całość” (Drożdżowicz, 1999, s. 11) powinno się w tym ujęciu również odwołać do elementu konstytuującego definicję. Mianowicie, owa całość nie jest sumą jej elementów składowych. Jest to ta nowość w sposobie myślenia, która pociąga za sobą szereg wyjaśnianych dalej zależności (Drożdżowicz, 1999; por. także: Kuryś, 2011; Praszkie, 1992; Ryś, 2009).

Z pierwszej właściwości systemu, jaką jest całościowość wynika cyrkularność sprzężenia zwrotnego. To, co do tej pory było prostym myśleniem przyczynowo–skutkowym, zostało w pewien sposób zmodyfikowane do sieci wzajemnych zależności wpływających na siebie pośrednio i bezpośrednio, bez uwzględniania linearności. W opisie systemu istotne są również dwie zasady – które wiążą się z właściwością mówiącą o tym, że zmiany w jednej części układu wpływają na pozostałe – ekwipotencjalizmu i ekwifinalizmu. Pierwsza z nich zakłada, że te same przyczyny mogą wywołać różne skutki, zaś druga, że różne przyczyny mogą wywołać ten sam skutek. To zdaje się potwierdzać niemożliwość zastosowania prostego, linearnego sposobu wnioskowania przyczynowo–skutkowego. Każdy z systemów składający się z elementów jest umiejscowiony w konkretnej rzeczywistości, która nie jest już systemem, ale z którą sama struktura wchodzi w pewne interakcje. Taka rzeczywistość jest określana terminem „otoczenia”, czyli również istnienia z innymi systemami. To wskazuje na możliwości pewnego zhierarchizowania poszczególnych struktur systemów. Wspierając się biologicznym spojrzeniem, wychodząc od najbardziej podstawowych struktur tworzących systemy,

---

¹ Uznawanym za twórcę Ogólnej Teorii Systemów (OTS) jest Ludwig von Bertalanffy, biolog pracujący na Uniwersytecie w Wiedniu. Pierwszy raz swoje koncepcje przedstawił w 1937 roku, jednak za rok powstania OTS przyjmuje się dopiero 1954, w którym powstało Society of General System Theory. Bertalanffy (1984) przewidział możliwość zastosowania swojej teorii również w naukach społecznych.

należałoby wskazać na komórkę, która w biologii jest uznana za najmniejszy autonomicznie działający system. Dopiero odpowiednio złączone ze sobą komórki mogą utworzyć kolejne struktury, takie jak tkanki, organy czy układy. Te z kolei składają się na organizmy ludzkie, zwierzęce lub roślinne. Dopiero żywe organizmy, mogą tworzyć nowe układy np.: rodzinne, towarzyskie, grupowe, które znów z kolei są składowymi większych, nadrzędnych zestawień tworzących narody, społeczeństwa (Drożdżowicz, 1999; por. także: Kuryś, 2011; Ryś, 2009).

W zhierarchizowaniu każdy element składowy tworzący większą część stanowi jego subsystem. Z kolei poszczególne elementy tworzące system, nazywane podsystemami, mają jeszcze jedną istotną właściwość wpływająca na stopień wymiany informacji – granice. Te zdają się być o tyle istotne dla systemu, że w zależności od swoistej „przepuszczalności” granic mogą prowadzić do wymiany informacji z otoczeniem i prawidłowości funkcjonowania lub odwrotnie, sztywno odgrodzić system i nie dopuścić do jego rozwoju. Taki stopień wymiany energii lub informacji to otwartość systemu, która zapewnia wzrost, lub przy sztywnym, nieprzepuszczalnym zamknięciu prowadzi do dezorganizacji (Radochoński, 1986, s.14; por. także: Drożdżowicz, 1999, s. 11-12; Ryś, 2009, s. 9-10, de Barbaro, 1999, s. 45).

Każdy system współistniejąc w relacji do pozostałych, tworząc pewne spójne struktury np.: rodzinne czy społeczne, utrzymuje się w dynamicznej równowadze napięć, co jest definiowane również, jako „homeostaza”. Znaczy to tyle, że każde podejmowane działanie przez element tworzący system, działa za pomocą sprzężenia zwrotnego nie tylko na ten system i jego elementy, ale również na relacje z otoczeniem. Najodpowiedniejszym przykładem takich działań jest system rodzinny, w którym poszczególne elementy tj. członkowie (dziadkowie, rodzice, dzieci) podejmując określone działania wpływają na wszystkich pozostałych członków, ale także działają w szerszym kontekście, jakim jest społeczeństwo. Istotne przy podejmowaniu aktywności jest swoista tożsamość systemu, która określa możliwe działania pomiędzy stałością a zmiennością, niektóre, bowiem działania mogą całkowicie zmienić pierwotną tożsamość systemu przekształcając go. Taka oscylacja w działaniu wymaga od struktur systemu pewnej plastyczności, która wciąż będzie prowadziła do zachowania jego status quo w równowadze (Radochoński, 1986).

Niejako w opozycji do homeostazy, która de facto jest procesem zmierzającym do odzyskania równowagi, staje „morfogeneza”, która kieruje system na drogę rozwoju i zmiany, nie pozwalając za wszelką cenę uzyskać poprzedniego stanu (Radochoński, 1984; por. także: Ryś, 2009, s. 9). Jest jednak elementem, który nie może być traktowany negatywnie, zmiany systemu w czasie są niezbędne do utrzymania stabilności i są wpisane w naturalny cykl rozwojowy np.: narodziny, umieranie. Zmiany powinny być zawsze traktowane, jako szansa rozwojowa.

1.2. Fazy rozwoju systemu rodziny

M. Ziemska (1977, s. 47) wyróżniła sześć faz cyklu rozwoju rodziny. Pierwszą jest faza małżeństwa pierwotnego, w której budując podstawy autonomicznego życia rodzinnego naturalnie pełnione są role męża i żony. Druga faza okresu przedszkolnego dzieci to czas rozwoju ról ojca i matki, związanych ze świadczeniem opieki po urodzeniu się dziecka i pierwszym etapie jego rozwoju. Kolejny etap związany z pójściem dziecka do szkoły (okres

edukacji szkoły podstawowej) wymaga zwiększenia troski odnoszącej się do motywacji dziecka. Jest on również ważny z punktu widzenia rozpoczynającego się powoli oddalania się dziecka od rodziców. Czwarta faza z dzieckiem dorastającym wymaga od rodziców nauczania odpowiedzialności i zwiększonej samodzielności, ale też darzenia dzieci coraz większym zaufaniem. Przedostatnia faza określana jako wtórna małżeńska to czas wchodzenia w role teściów, a w konsekwencji najczęściej i dziadków. Małżonkowie mogą w pewien sposób powrócić do pierwotnie budowanych ról męża i żony uwzględniając całe bogactwo wspólnego życia. Szósta i ostatnia faza - to czas małżeństwa emeryckiego i intensywniejszego niż dotychczas wspierania się wzajemnie przez małżonków, ale również otrzymywania potrzebnego wsparcia ze strony zainteresowanych dzieci i wnuków. Inny wart uwagi podział związany z cyklem rozwojowym to m.in. Cykl życia rodziny wg Duvall (1975, za: Ziemska, 2001, s. 44) obejmujący osiem faz rozwojowych; para małżeńska bez dzieci, z małym dzieckiem (od urodzenia do 30 r.ż.), z dzieckiem w okresie przedszkolnym, z dzieckiem w okresie szkolnym, rodzina z nastolatkami, rodzina z dziećmi opuszczającymi dom, rodzice w wieku średnim i starzenie się członków rodziny.

1.2. Typologia systemów rodziny

Według D. Fielda (1996) można wyróżnić pięć typów systemów rodzinnych, których punktem wyjściowym jest relacja pomiędzy podsystemami rodzice – dzieci. Interesujące z perspektywy niniejszej pracy jest fakt, że każdy z pięciu systemów będzie poprzez swoje oddziaływanie, kształtował określone role, szczególnie widoczne w podsystemie dzieci.

Pierwszy typ systemu to rodzina chaotyczna o sztywnej granicy pomiędzy systemami. Przez poważne problemy pomiędzy samymi małżonkami jest wprowadzone wewnętrzne rozdarcie w całym systemie. Brak konsekwencji w wymierzaniu kar, nieodpowiedzialność, niesprawiedliwość i surowość wpływają na kształtowanie się dziecka, które czuje się niekochane, w konsekwencji złe, przeżywające rozmaite stany zemsty, gniewu i goryczy. Takie dzieci mogą stracić kontakt ze światem własnych przeżyć, są w całej nieodpowiedzialności pozostawione same sobie, w skrajnej indywidualności. Poziom więzi w rodzinie można zrównać ze współlokatorami (Field, 1996; por. także: Ryś, 2009, s. 10-16).

Drugi typ rodziny jest określany mianem rodziny władzy. W tym systemie silna hierarchia i poczucie obowiązkowości zastępuje wzajemne okazywanie sobie uczuć. Nie ma potrzeby wnikania w celowość ani zasadność spoczywających na barkach każdej jednostki obowiązków. Tak jak nie ma potrzeby pochwalania osiągniętych przez dzieci rezultatów, a jest jedynie obowiązek upomnienia i skarcenia wypływający z nieprawidłowego wypełnienia powierzonych zadań. Dzieci są zatem częścią klasy robotniczej umieszczonej w systemie nieskomunikowanej korporacji, rodzice są przełożonymi do których nie przychodzi się z problemem, raczej staje się w opozycji do nadmiernie wymagającego kierownika, mając jednocześnie świadomość czym jest praca i jak ciężko należy ją wykonywać (Field, 1996).

Środkowy typ systemu rodzinnego, z racji poprawnych granic, nazywany jest rodziną prawidłową. Jednostki w tym systemie kreują pożądane relacje zachowując jednocześnie odrębność. Wśród szacunku, zrozumienia, jasno określonych zasad jest miejsce na wzajemne okazywanie sobie uczuć, zaspokajanie potrzeby bezpieczeństwa, akceptacji i rozumnej swobody.

Dzieci mogą pozwolić sobie na pozostanie tym, kim być powinny, mając jednocześnie świadomość wsparcia i pewności ze strony opiekunów, żyją w stabilnym środowisku, co tworzy możliwie najlepsze warunki do prawidłowego rozwoju (tamże).

Kolejny typ charakteryzuje rodzinę nadopiekuńczą. W tym systemie cała dynamika życia skupia się na dzieciach. Wszystkie plany, życie osobiste rodziców, uwaga, energia i władza zostają poświęcone dzieciom. Aby nie powodować dodatkowych rozdrażnień konsekwentnie unika się sytuacji konfliktowych, rzadko odwołując się do autorytetu, a jeszcze bardziej sporadycznie do egzekwowania wypowiedzianych kar. Wszelkie sytuacje trudne są momentem wzajemnej pomocy, wypracowywane kompromisy pozwalają unikać związanych z jakimkolwiek formami konfliktu drobnych frustracji. W efekcie dzieci podporządkowując sobie rodziców, egzekwują zaspokajanie co raz to wyższych potrzeb, roszczeń i oczekiwań – również tych wynikających z presji rówieśniczej. W efekcie brak samodzielności uniemożliwia autonomię dorosłego życia i zamyka w dalszej roszczeniowości (tamże).

Ostatni, piąty typ systemu to rodzina uwikłana, w której duży nacisk na nieprawidłowe zaspokajanie potrzeb wynikających z relacji małżeńskich przenosi się na podsystem dzieci. Stają się one obiektem zastępczym w zaspokajaniu własnych potrzeb rodziców. Często wiąże się to z przekraczaniem granic prywatności dzieci, wywołując przy tym poczucie winy w sytuacjach oporu. Dzieci stawiane w sytuacjach bez wyjścia, nie mogą skupiać się na własnych uczuciach, ponieważ w ich życiu dominuje dom rodzinny i spełnianie oczekiwań rodziców. Wieloletnie wdrukowywanie konformizmu zamiast własnych przeżyć i podejmowania konfliktów, powoduje wytworzenie się zależności emocjonalnej, która nie pozwala na swobodne działanie nawet w dorosłym życiu dzieci (Field, 1996, por. także: Ryś, 2009, s. 10-16).

1.3. Ogólna charakterystyka i typologia ról

Chcąc w pewien sposób usystematyzować i przedstawić stosunkowo uniwersalny podział ról pełnionych w systemach, trzeba się liczyć z tym, że musi być to zadanie traktowane w formie wyzwania. Ilość szczegółów i wzajemnych zależności pomiędzy jednostkami pełniącymi poszczególne role mogłaby być klasyfikowana, jako oddzielna rola. Chcąc uniknąć milionowych podziałów należy poszukiwać pewnych schematów działania, powielanych zachowań, powtarzalnych zależności i właściwości.

Wśród podziałów ról dostępnych w literaturze warto zwrócić uwagę na kilka interesujących propozycji. M. Karpel i E. Strauss (1983, za: Radochoński, 1986, s. 19) zaproponowali trzy typy ról pełnionych przez dzieci i nazwali je: „dzieckiem infantylnym”, „dzieckiem rodzicielskim”, oraz „kozłem ofiarnym”. D. Field (1996), wskazując na funkcjonowanie dzieci w nieprawidłowych lub patologicznych relacjach w systemie rodzinnym, wyróżnił 6 typów dzieci, które w określony sposób radzą sobie w drodze przetrwania w zaburzonym systemie. Nie zostaje określone w sposób przejrzysty jakie dewiacje autor ma na myśli, jednak wskazuje, że im głębszy stopień upośledzenia systemu, tym większe prawdopodobieństwo wchodzenia dzieci w pełnienie określonych ról.

Jako pierwszy typ charakteryzowane jest „dziecko odpowiedzialne” - jego sposób radzenia sobie z nieprawidłowymi relacjami polega na wzięciu na siebie odpowiedzialności za swoje życie najpełniej w zależności od etapu rozwoju na jakim jest. Drugi typ jest nazywany

„dzieckiem-samotnikiem” - izoluje się od otoczenia, rodziny, rówieśników. Kolejny rodzaj możliwych reakcji wśród dzieci to „dziecko – Rambo” - wyróżnione imieniem bohatera brutalnych filmów, co odzwierciedla sposób jego agresywnych reakcji. Następny typ reakcji to „manipulujące dziecko - dziecko podporządkowuje sobie działania rodziców poprzez umiejętne dobieranie środków wprowadzających ich w błąd. Typ „dziecka konformistycznego” choć z pozoru podobny do „dziecka odpowiedzialnego” różni się brakiem podejmowania inicjatywy. W działaniach, które zostają mu powierzone jest ich biernym wykonawcą. Ostatni rodzaj klasyfikowany jest jako „dziecko niedostosowane” - niedostosowanie w tym przypadku to świadomość bycia takim w życiu. Nie jest to działanie do końca chciane, wynika bowiem z wielu powiązanych ze sobą, negatywnych oddziaływań odrzucających dziecko na wielu etapach jego życia i relacji (Field, 1996).

W rodzinie z problemem alkoholowym lub uzależnieniem głównym motywem jest tajemnica. Tak porządkująca rodzinę prywatność sprawia, że system rodzinny lub osoby uzależnione, odgradzają się bardzo sztywną granicą od wpływów zewnętrznych, jednocześnie nie przekazując informacji do otoczenia o zaistniałym problemie. W praktyce taka rodzina nie podejmuje żadnych aktywności na zewnątrz i nie stwarza sytuacji, w których ktoś mógłby ją odwiedzić – dotyczy to również dzieci, które nie zapraszają swoich rówieśników. Kształtowanie indywidualnej tożsamości dzieci w takim systemie jest bardzo niekonsekwentne. W prawidłowej relacji dziecko w kontakcie z osobą dorosłą jest kształtowane poprzez zachodzące między nimi interakcje, które są dopasowane do poziomu rozwoju dziecka. W sytuacji interakcji zachodzącej pomiędzy rodzicem uzależnionym a dzieckiem, liczba negatywnych zachowań spowodowanych uzależnieniem wpływa na kształtowanie się nieprawidłowego poczucia tożsamości dziecka. Z nadanej w ten sposób tożsamości będą z kolei wynikały konkretne role, które dana tożsamość powinna wypełniać aby utrzymać system w swoistym porządku (Robinson, Rhoden, 2005, s. 51-53).

Przyjmowana obronność dziecka, emocjonalne dostosowanie się do sytuacji i zachowanie względnej tożsamości oraz spójności systemu, prowadzi do przyjmowania określonych ról przez dzieci. Zostają one w znacznej mierze zdefiniowane operacyjnie, często ich nazwy są również wprost odwołujące się do działania związanego z daną rolą. W dostępnej literaturze i jednocześnie w później przedstawianej przyjętej metodzie badawczej wyróżniamy cztery podstawowe role (Robinson, Rhoden, 2005); Bohater Rodzinny, Kozioł Ofiarny, Dziecko Zagubione, Maskotka. Dodatkowo pojawia się w literaturze rola Wspomagacza (por. Sztander, 1995).

Zastosowana typologia została przyjęta i stworzona dla potrzeb klasyfikacji związanych z rodzinami z problemem alkoholowym, ale również została użyta przy analizowaniu innych systemów, dlatego też jej omówienie ma tu swoją zasadność.

1.3.1. Bohater Rodzinny

W rodzinie dysfunkcyjnej może wzrastać dziecko, które pełni rolę Bohatera Rodzinnego. Zwykle jest to najstarsze dziecko, które przejmuje odpowiedzialność za zmaksymalizowanie poprawności funkcjonowania rodziny. W pewnym sensie jego rola wychodzi poza system rodzinny. Wewnątrz systemu jest osobą, która będzie mediatorem i rozjemcą konfliktów, a z drugiej strony wychowawcą i „rodzicem zastępczym” dla młodszego rodzeństwa. Z takim

działaniem wiąże się rezygnacja z realizacji celów osobistych. Nie wyklucza to jednak przykładowego funkcjonowania w szkole i poza domem. Dziecko, które pełni daną rolę, nakłada na siebie wiele więcej obowiązków niż rówieśnicy z prawidłowo funkcjonujących rodzin. Nie zauważa możliwości wypowiedzenia się od przyjmowanej odpowiedzialności. Z jednej strony dziecko pełniące rolę bohatera może wzbudzać podziw osób z zewnątrz, nie zdradzając tym samym pełnienia patologicznej roli. Pilność w nauce, dobra organizacja, kończenie wyznaczonych zadań, podejmowanie nowych odpowiedzialności, nie okazywanie słabości, zmęczenia czy lenistwa tworzą obraz osoby, która szczególnie byłaby ceniona jako osoba dorosła. Z drugiej strony możliwym do zauważenia staje się przesadne podejmowanie odpowiedzialności, nawet za najmniejsze kwestie, które pośrednio dotyczą danej osoby. Przez intensywne działanie, osoba pełniąca taką rolę nie zwraca uwagi na sygnały płynące od niej samej – zarówno te psychiczne jak i somatyczne, które mogą się zakończyć poważnymi schorzeniami (Robinson, Rhoden, 2005, por. także: Sztander, 1995; Wegscheider-Cruse, 2000).

Jako osoba dorosła, wciąż realizuje rolę bohatera stając się „idealnym pracownikiem”, ponosząc odpowiedzialność za współpracowników i zadania. To oczywiście stwarza warunki awansu i podejmowania jeszcze większych odpowiedzialności. W konsekwencji osoba wypełniająca rolę z dzieciństwa zaniedbuje swoje potrzeby i nie pozwala sobie na kontakt z własnymi uczuciami. To z kolei wpływa na ich umiejscowienie w relacjach wśród ludzi, zdecydowanie utrudniając nawiązywanie bliższych znajomości i wyrażaniu własnych stanów emocjonalnych. Nadodpowiedzialność nie pozwala na jej dzielenie lub delegowanie pośród innych i tym samym na wytwarzanie zaufania względem innych osób. Niewielka ilość bliższych relacji popycha do zaspokajania potrzeby przebywania wśród ludzi poprzez pracę zawodową. Jednak sztywność własnych schematów, brak spontaniczności i ciągłe napięcie, skutkują złością wobec otoczenia, a z czasem zgorzknieniem. Osoba wypełniająca tę rolę będzie dążyła do zaspokojenia i wypełnienia deficytu poczucia własnej wartości, którego nie mogła osiągnąć i którego wciąż brak w rodzinie pochodzenia. Jednocześnie stawiany za cel poziom do osiągnięcia będzie nieosiągalnie wykraczał poza jej możliwości (Robinson, Rhoden, 2005, s. 55-58; Sztander, 1995, s. 15-16; Wegscheider-Cruse, 2000, s. 101-111).

1.3.2. Kozioł Ofiarny

Kolejną charakterystyczną rolą którą definiuje dziecko z rodzin dysfunkcyjnych to rola Kozła Ofiarnego. Dziecko staje się w pewien sposób „delegatem” wszystkich problemów rodzinnych, usprawiedliwieniem uzależnienia i granicą cierpliwości dla rodziców, wychowawców i otoczenia. Potocznie jest określane jako „złe dziecko”, narażone na marginalizację, reagujące na patologiczny system gniewem i buntem. Jego reakcje są wywoływane przede wszystkim przez to, że jest zwykle pierwszym odbiorcą agresji w rodzinie, zarówno tej fizycznej jak i psychicznej (Wegscheider-Cruse, 2000).

Poprzez brak zsocjalizowania się z grupami społecznymi, poszukuje akceptacji w grupach zmarginalizowanych społecznie. Duży poziom złości, gniewu i frustracji znajduje ujście w używaniu alkoholu i narkotykach, co z kolei często wymaga po pierwsze dalszego wyłączenia się z funkcjonowania społecznego, a po drugie stwarza „kandydata”, który będzie przedłużeniem patologicznego systemu, z którego dana jednostka wyszła. Będąc „złym uczniem”, wagarowiczem, uczestnicząc w bójkach, zadając się z trudnymi wychowawczo

i społecznie grupami dziecko skupia na sobie uwagę otoczenia, odciągając go od faktycznych problemów w rodzinie i przyczyny swojego zachowania. Podejmując wcześnie kontakty seksualne osoba ta szuka w nich zaspokojenia potrzeby bliskości i bezpieczeństwa, które stanowią u niej poważny deficyt. W życiu dorosłym osoba kontynuująca tę rolę z dzieciństwa wciąż jest odcięta od własnych przeżyć, reagując w sposób oschły i przykry w relacjach z najbliższymi. Poziom napięcia i złości jest stale utrzymywany przez nieprawidłowo wytworzone interakcje społeczne. Przesadne reagowanie złością nie sprzyja wytworzeniu się dobrej atmosfery pracy, autodestrukcyjne skłonności z dzieciństwa często mogą się przejawiać przez używanie substancji psychoaktywnych lub alkoholu. Brak akceptacji ze strony społeczeństwa marginalizuje i pozostawia w długotrwałej samotności (Robinson, Rhoden, 2005, s. 58-59; Sztander, 1995, s. 16-17; Wegscheider-Cruse, 2000, s. 113-122).

1.3.3. Dziecko we Mgle

Trzecia wyszczególniona rola określana jest także jako Dziecko Zagubione, Niewidoczne Dziecko lub Aniołek. Wszystkie określenia sprowadzają się do jednej charakterystycznej cechy roli, którą pełni dziecko – funkcjonuje tak, jakby go nie było. Dziecko w reakcji na patologie systemu ucieka w świat własnych przeżyć, wyobrażeń i fantazji. Jest to świat wykreowany tak silnie, że swoiste wyłączenie dziecka może odbywać się również podczas wszelkich eskalacji rodzinnych problemów. Odłącza się ono również od przeżywania własnych odczuć, choć potrafi je zakomunikować, to odcięcie emocjonalne od świata zewnętrznego jest zbyt głębokie aby doświadczyć somatycznej reakcji na emocje (Robinson, Rhoden, 2005, s. 59-61).

W szkole dzieci te są z „boku grupy”, z „boku klasy”. Nie sprawiają problemów wychowawczych, nie wyróżniają się naukowo, są zwyczajne, przeciętne, nierzucające się w oczy. Otoczenie ma problem ze scharakteryzowaniem takiej osoby, poza wyciszeniem nie zawiązuje bowiem relacji z otoczeniem. Jest w pewnym sensie pozostawione samo sobie. Ponieważ nie było uczone tworzenia relacji, nie potrafi ich nawiązywać na ich głębszym poziomie, więc również podtrzymywać, wycofując się z kolejnych etapów interakcji rówieśniczych. Stosowane odcięcie emocjonalne skutkuje pogłębianiem się zarówno braku kontaktu z wewnętrznymi uczuciami, ale przede wszystkim brakiem umiejętności kontaktu z innymi ludźmi. Przy napotykanym trudnościach pierwszą reakcją jest zazwyczaj wycofanie się, ucieczka, udawanie, że problem nie istnieje. Jednak głęboko doświadczane przeżycia sprawiają długotrwały ból związany z odcinaniem pozostałych przeżyć i brakiem kontaktów. Frustracja zrodzona z wyalienowania i kolejnych problemów będzie prowadziła do poszukiwania nowych form ucieczki od rzeczywistości prowadząc do intensywnych uzależnień. Ponieważ rodzice nie wymagali od tego dziecka żadnych konkretnych zachowań czy osiągnięć, ono samo od siebie bardzo szybko przestało wymagać, nie dając możliwości rozwoju własnych potencjałów. Jako dorosłe osoby wciąż trzymają się na uboczu, nie nawiązują głębszych interakcji i relacji, wykonują powierzone im zadania w skrytości. Często pracują oddzielnie, poza grupą czy zespołem. Przez to często zostają pominięte przy grupowych przedsięwzięciach, wykluczone samoistnie z kręgu relacji. Nie nawiązują bliższych i dłuższych znajomości, pozostają zamknięte w swojej samotności, będąc widziane jako pełne dystansu, ciche i nieśmiałe (Robinson, Rhoden, 2005, s. 59-61; Sztander, 1995, s. 18; Wegscheider-Cruse, 2000, s. 123-131).

1.3.4. Maskotka

Następna charakterystyczna rola nazywana jest Maskotką lub Błaznem. Dziecko wchodzące w wypełnianie tej roli staje się jak „uziemienie dla wyładowań problemów rodzinnych”. Poprzez żarty, rozładowywanie sytuacji śmiechem, anegdotami, komicznym zachowaniem odwraca uwagę od problemu lub powagi sytuacji. Często tę rolę przyjmuje najmłodsze dziecko, będąc tym najbardziej niewinnym i czystym. Wesołe reagowanie na trudne sytuacje sprawia, że dziecko jest często delegowane do uspokojenia sytuacji, co może narazić na dodatkowe cierpienie związane z przemocą. Nienaturalne reakcje na problemy sprawiają, że ten sposób reagowania staje się swoistą, fałszywą osobowością, która jest przedstawiana na zewnątrz. Takie dzieci często odbierane są w szkole jako te, które niczego nie traktują na poważnie i choć nie muszą sprawiać trudności wychowawczych to często mogą być „przywoływane do porządku”. Konsekwencją wytworzenia nieadekwatnych reakcji jest zatarcie się granicy pomiędzy rzeczywistością, a żartem, pomiędzy przyjemnością a bólem. Pewien sposób obrony przed cierpieniem kieruje na jedną dobrze znaną reakcję – obracanie wszystkiego w żart. Nie pozwala to jednak na zapomnienie o doświadczanym cierpieniu i potęguje w osobie niezrozumienie siebie do końca. Charakterystycznym uczuciem, które przeżywa Maskotka jest strach. Wynika on z bezustannego poczucia zagrożenia ze strony niebezpieczeństwa, którego nie jest w stanie przewidzieć. Z racji traktowania jako wciąż niedojrzałego członka rodziny, faktycznie narzuca się na osobę ograniczenia powodujące opóźnienie rozwoju, co potrafi przełożyć się również na widoczne opóźnienie rozwoju fizycznego (Robinson, Rhoden, 2005).

Jako osoby dorosłe w pracy jednostki te nie będą traktowane na poważnie i choć będą wokół siebie gromadziły „publikę” do własnych „występów” to z cierpieniem wciąż pozostaną same lub obrócą je w żart, robiąc zawsze „dobrą minę do złej gry”. Zazwyczaj doświadczają braku zaufania pracodawcy z uwagi na brak powagi. Pełniący rolę Maskotki nie potrafią radzić sobie ze stresem, przeżywają wiele niepewności i strachu przed rzeczywistością. Przez trwałą „maskę błazna” nie mogą nawiązać prawdziwej, głębokiej relacji, co potęguje wewnętrzne poczucie niezrozumienia siebie i samotności. Ta rola z pozoru wydaje się być najmniej szkodliwa dla osoby, która ją pełni. Jednak jej z pozoru radosna strona silnie w odbiorze przysłania tę stronę związaną z przeżywanym cierpieniem i samotnością. Zdecydowanie wpisuje się w krzywdzący schemat, który nie pozwala na pełne przeżywanie życia i doświadczanie rzeczywistości. (Robinson, Rhoden, 2005, s. 61-63; Sztander, 1995, s. 17-18; Wegscheider-Cruse, 2000, s. 133-141).

2. Uwarunkowania oczekiwań wobec małżeństwa

2.1. Oczekiwania od małżeństwa i ich typologie

Chcąc dobrze zrozumieć analizowane oczekiwania i kontekst w jakich występują, należy rozpatrywać je w odniesieniu do funkcji samego małżeństwa a nie tylko w odniesieniu do rodziny. Funkcje małżonków, podejmowane przez nich działania, pojawiające się potrzeby i zadania będą inne i będą inaczej realizowane niż przy rodzinie z jednym, dwojgiem lub kolejnym dzieckiem. W zależności od autorów funkcje będą klasyfikowane w rozmaite podziały, de facto

będą one dotyczyły tych samych obszarów – szerzej lub wężej ujętych. Za wyróżnionymi zadaniami rodziny zostało stworzone 5 grup oczekiwań: seksualne, emocjonalne, opiekuńcze, partnerstwa intelektualnego, oraz materialne. Niezależnie od ilości samych, indywidualnych oczekiwań każde powinno być możliwe do zaklasyfikowania do jednej z powyższych 5 grup, które są rozumiane jako te najbardziej powszechne (Braun-Gałkowska, 1985, s. 67-69). Dodatkowo dla uzupełnienia zostanie wskazana typologia motywów wyboru partnera sformułowana przez J. Rostowskiego (1987).

Oczekiwania, jakie są prezentowane w ich konkretnych grupach wpływają na pogląd na temat małżeństwa w ogóle, ale również na dążenia, które zostają wyznaczone przez jednostkę. To z kolei bezpośrednio przekłada się na powodzenie małżeństwa. Sięgając do badań (Plopa, 2010) nad osobami zadowolonymi i niezadowolonymi z małżeństwa nie obserwuje się żadnych istotnych różnic w oczekiwaniach między tymi grupami. Zauważalna pozostała tylko tendencja związana z tym, że im mniejsze oczekiwania, tym mniejsze zadowolenie w ogóle. Również z całą pewnością można stwierdzić, że pomiędzy dwoma analizowanymi typami małżeństw nie istnieją różnice w natężeniu konkretnych grup oczekiwań. Jednakże w małżeństwach udanych częściej występuje nastawienie na realizację i zaspokajanie potrzeb partnera, zaś w nieudanych na egoistyczną realizację własnych oczekiwań materialnych i seksualnych. To, co jest najistotniejsze i stanowi jednocześnie konkluzję badań zebranych w literaturze, to zaznaczenie wysokiej zbieżności pomiędzy wysokimi oczekiwaniami a ich realizacją. Innymi słowy im wyższe są oczekiwania od małżeństwa, tym większe prawdopodobieństwo, że zostaną one osiągnięte. Gdy dodatkowo są one ukierunkowane niejako na realizację potrzeb wspólnoty lub drugiej osoby, wpływa to na zwiększenie powodzenia małżeństwa (Braun-Gałkowska, 1985, s. 114-125; Plopa, 2010, s. 72, por. także. Braun-Gałkowska, 1992).

Postać, w jakiej będzie funkcjonowało małżeństwo, w dużej mierze zależy od motywów wyboru partnera. Najczęściej wyróżnionych zostaje 10 podstawowych motywów, które – jak to zostanie pokazane - pokrywają się z listą oczekiwań od małżeństwa Braun-Gałkowskiej (1985). Pierwszym i zarazem najsilniejszym motywem jest miłość, rozumiana w kilku kategoriach: jako miłość przyjacielska (koleżeńska), wzajemnego wspierania, romantyczna lub zadurzenia. Każda z tych postaci stanowi pewną składową dojrzałej miłości, lecz sama w sobie, indywidualnie nierzadko jest motywem kierującym do zawarcia małżeństwa. Trudno jest wtedy klasyfikować ją jako miłość rzeczywistą, gdy jest ukierunkowana tylko na realizację pragnień seksualnych. Dojrzała forma miłości, która przede wszystkim zawiera w sobie miłość przyjacielską i wspierania, a więc pozwala na trwałe zbudowanie relacji, charakteryzuje się również pewnymi cechami, które są wymieniane zarówno przez mężczyzn jak i przez kobiety, pokrywając się również w oczekiwaniach – są to: wierność, zaufanie, wyrozumiałość i czułość (Rostowski, 1987, s. 359-362; Plopa, 2005, s. 393).

Drugim w kolejności motywem jest podobieństwo w usposobieniu partnerów, co zwyczajowo jest rozumiane jako zgodność charakterów. Jednocześnie w tym motywie zawiera się pewnego rodzaju tolerancja dotycząca cech partnera, zarówno tych pozytywnych jak i wad. Owo podobieństwo powinno prowadzić do umiejętności wybaczenia i akceptacji takim jakim jest wybrana osoba (Rostowski, 1987, s. 363).

Trzecim wyszczególnionym motywem jest szczęście, którego rozumienie jest mocno subiektywne. Wynika ono i bezpośrednio wiąże się z pierwszym motywem, ale jednocześnie jest

autonomicznie połączony z życiem w małżeństwie, i jako taki ulega wpływom i przemianom zmieniających się okoliczności. Kolejnym opisywanym motywem są wspólne zainteresowania. Pozorna prostota tego motywu przy głębszej analizie pokazuje, że jest to bardzo istotny motyw, który pozwala na zbudowanie więzi koleżeńskiej w małżeństwie. Wspólne lub uzupełniające się zainteresowania oraz ich realizacja prowadzą do ogólnego zadowolenia, po pierwsze z dokonanego wyboru, po drugie umacniają więź pomiędzy małżonkami. Elementem wspólnoty zainteresowań jest również pewne podobieństwo intelektualne i sposób komunikacji. Coraz więcej płaszczyzn w życiu wymaga od małżeństw sprawnej formy komunikacji, a jak jest podkreślane, pragmatycznie jest to często ważniejsze dla małżeństw niż sama miłość (tamże, s. 363-366).

2.2. Oczekiwania a powodzenie małżeństwa

Zarówno zakres literatury, jak i sam temat dotyczący oczekiwań wobec małżeństwa, nie jest bardzo rozbudowanym działem. Zdaje się to wynikać przede wszystkim z tego, że zarówno teoria jak i badania empiryczne w tej materii są dosyć utrudnione. Dotyczą bowiem tego co subiektywne i niekiedy może ulegać bardzo dużym zmianom w krótkim czasie, nie pozwalając wtedy np.: na użycie retestu przeprowadzanego w długim czasie po teście. Jednocześnie obszar ten związany jest z życiem jednostki, diady małżeńskiej a później w swoich skutkach również rodziny, wraz z podejmowanymi przez nią działaniami, dlatego też stanowi i będzie stanowić obiekt zainteresowania dla nauki (Mrzygłód, Nowak, Thurow, 2010).

Jak jest to zaznaczone w literaturze analizującej wartości społeczeństwa polskiego, udane życie rodzinne zajmuje wśród nich główne miejsce (Mrzygłód, Nowak, Thurow, 2010, s. 57; por. także: Plopa, 2010, s. 66). Ważne jest również dla analizowania przedstawionej sytuacji, aby mieć świadomość, że małżeństwa czy związki, które tworzą kolejne pokolenia, oraz kryzysy, których doświadczają mają swoje źródła w ukształtowanych postawach i oczekiwaniach wobec małżeństwa. Najczęstszym wzorem i punktem odniesienia jest małżeństwo rodziców (Komorowska-Pudło, 2013, s. 152). Szczęśliwe życie w rodzinie jest preferencją, która może być uznana jako swoista wartość uniwersalna, będąca wiodącą wartością (Dyczewski, 2009, s. 47-56). Same oczekiwania traktowane oddzielnie od wiążącej się z nimi tematyki zubożą dostępny materiał, dlatego też w pracy zostaje przyjęta terminologia i opis teoretyczny za prof. M. Braun-Gałkowską (1985) z której kwestionariusza przeprowadzane były badania do pracy.

Podział który szczególnie zasługuje na omówienie skupia się na czynnikach z okresu poprzedzającego małżeństwo² oraz czynników, które mają wpływ już w trakcie trwania związku. Do wyznaczników okresu przed zawarciem małżeństwa można zaliczyć: dojrzałość do małżeństwa i wybór współmałżonka. Do okresu trwania związku: uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne (Braun-Gałkowska, 1985, s. 23-24).

Dojrzałość do małżeństwa jest pojęciem złożonym w którym można zawrzeć bardzo wiele elementów składowych. W prostym rozumieniu składa się nań dojrzałość fizyczna, prawna, socjalna i psychiczna. Pierwsze trzy składowe w samym rozumieniu wydają się być

---

² Zamiennie zostanie użyty termin „narzeczeństwa”, gdyż ten stan zwyczajowo poprzedza sformalizowanie relacji pomiędzy osobami.

jasne ad hoc, ponieważ brak jednej z nich może wykluczyć zawarcie małżeństwa. Nieco inaczej jest z dojrzałością psychiczną, która wprost nie jest jasno określona i zrozumiała, więc wymaga doprecyzowania. Poprzez dojrzałość psychiczną rozumie się taki rozwój zdolności umysłowych, który pozwala na zrozumienie własnego postępowania i przewidywanie skutków podejmowanych działań. Dodatkowo w skład tej dojrzałości wchodzi dojrzałość emocjonalna pozwalająca na budowanie i utrzymanie prawidłowej relacji miłości. Na dojrzałość psychiczną czy osobowościową ma wpływ szereg czynników, który jest sprzężony z rozwojem osobowym jednostki. Nie są to jednak wpływy, które zdeterminują bezwolnie i irracjonalnie jednostkę, stanowią jednak pewnego rodzaju mapę poznawczą, która tworzy pewien punkt odniesienia przy budowaniu własnych relacji i oczekiwaniach od rzeczywistości. Bazę do wytworzenia dojrzałości stanowi przede wszystkim wpływ rodziny pochodzenia, jej przekonania, role jakie pełnili rodzice, sposób w jaki się do siebie odnosili i jak wyglądały ich relacje. Ważny jest także udział w tych relacjach dzieci, czyli tym samym wczesne dzieciństwo i doświadczenia z otoczenia. Kolejnym etapem są pierwsze kontakty z rówieśnikami i płcią odmienną. Już na tym etapie oddziałuje wcześniejszy wzorzec relacji rodziców, który poddawany weryfikacji zostaje utrwalony lub zmodyfikowany. Dopiero później podkreśla się znaczenie czasu trwania relacji przedmałżeńskiej i narzeczeńskiej oraz sposobu w jaki jest budowana relacja. Te czynniki wpływają bardzo silnie na dojrzałość psychiczną jednostki do zawarcia małżeństwa (tamże, s. 23-26).

Drugim wyznacznikiem okresu przedmałżeńskiego, który ma wpływ na powodzenie małżeństwa i jest związany z oczekiwaniami to wybór współmałżonka. Z pozorów może wydawać się, że w młodym wieku, w którym najczęściej zawierane są małżeństwa, dobór współmałżonka jest uważany za przypadkowy, niezwiązany jeszcze z nabytym życiowym doświadczeniem. Konsekwencją mogłaby być zasadność dla uznania powodzenia małżeństwa jako całkowicie przypadkowego, co z kolei znajdowałoby odzwierciedlenie w ilości rozwodów motywowanych brakiem dopasowania się psychicznego lub seksualnego. Takie przekonanie może zostać podważone potwierdzonym naukowo selektywnym doborem partnerów. Wybór współmałżonka nie jest dziełem przypadku, ale najbardziej typowym wyborem dla samej jednostki – występują tu pewne powtarzalne prawidłowości. Poszukiwanie i dobór odbywa się na poziomie podobieństwa fizycznego, społecznego i psychicznego. W zależności od teorii dotyczących doboru współmałżonka, naukowcy będą poszukiwali zasadności dla powodzenia małżeństw o podobnych cechach osobowościowych, komplementarnych (uzupełniających się) lub przeciwstawnych, mieszając i łącząc poszczególne kombinacje. Jednocześnie należy mieć wciąż świadomość, że nie można traktować cech jako elementu statycznego lecz wręcz przeciwnie, podlegającego przemianom w relacjach z partnerem. Istotny również jest fakt, że małżeństwa zadowolone i niezadowolone z własnego małżeństwa, różnią się pomiędzy sobą stopniem dojrzałości osobowości – świadomością podejmowanych decyzji, empatią, szerokimi zainteresowaniami, refleksyjnością, krytycyzmem, twórczą aktywnością i wyższą inteligencją, niż pary niezadowolone z małżeństwa (tamże, s. 26-32, por. także: Dyczewski, 2009).

Ważnym czynnikiem mającym wpływ na powodzenie małżeństwa, a należącym już do czasu jego trwania są uwarunkowania zewnętrzne. Czynniki te są względnie uniwersalne dla całego społeczeństwa. Poprzez wpływy zewnętrzne rozumie się takie sytuacje jak: „prawodawstwo rodzinne, urządzenia socjalne, ogólnokrajowa sytuacja ekonomiczna i

mieszkaniowa, (...) opinia społeczna (...) kształtowana przez środki masowego oddziaływania” (Braun-Gałkowska, 1985, s. 32). Jest to więc szereg bodźców zewnętrznych, które mają bezpośredni wpływ, ale nie można w nim upatrywać zasadniczych różnic powodzenia małżeństwa. Interesującym wydaje się być fakt, że stopień zadowolenia z małżeństwa jest sprzężony z subiektywnie ocenianym poziomem zamożności, w tym również warunkami mieszkaniowymi, a co za tym idzie życiem z rodzicami lub teściami. Niżej jest oceniany u tych u których warunki materialne są weryfikowane jako gorsze, którzy żyją w modelu rodziny wielopokoleniowej, ale także w ich małżeństwach nie ma dzieci³. Wyznacznikiem powodzenia są także uwarunkowania wewnętrzne w których zwraca się uwagę na zmieniające się z czasem i sytuacją oczekiwania względem siebie i otoczenia, ale przede wszystkim ich zaspokajanie. Stopień satysfakcji seksualnej ma bardzo duży wpływ na ogólne zadowolenie z niego na początku trwania małżeństwa, jednocześnie u małżeństw z dłuższym stażem znaczenie tego oczekiwania mocno się obniża. W zależności od dynamicznych przemian którym ulega małżeństwo, zaspokajanie wytworzonych potrzeb wydaje się już być bardziej związane z dojrzałością psychiczną partnerów i wzajemną, prawidłową komunikacją niż zewnętrznym, bardziej niezależnym dopasowaniem (tamże, s. 32-44).

3. Hierarchia wartości

3.1. Współczesna teoria wartości Shaloma Schwartza

Współczesna teoria dotycząca hierarchii wartości jest szeroko opisywana przez jej autora S. Schwartza. Jego teoria powstała w oparciu o wcześniej stworzoną teorię M. Rokeach'a. Szerokie opisanie teorii z którego obecnie można uzyskać najwięcej informacji wraz z aktualnymi wynikami badań przeprowadził J. Ciecuch (2013).

Warto zwrócić uwagę na to, że sam autor teorii wartości deklaruje, że rozpoczyna swoją pracę w miejscu w którym zakończył ją poprzednik. Teoria M. Rokeach'a zostaje udoskonalona, rozwinięta i kontynuowana. Wątki które nie zostały rozwinięte, stają się przedmiotem wnikliwej analizy i kolejnych badań (tamże, s. 43).

Autor definiuje wartości jako poznawczą reprezentację (przekonanie) motywacyjnego, godnego pożądanego, ponadsytuacyjnego celu, zakładając jako centralne założenie - w niemal wszystkich tekstach - tezę o strukturze ludzkich wartości w formie kołowego, uniwersalnego, motywacyjnego kontinuum. Przy czym owo podstawowe założenie jednocześnie nie podważa wcześniejszych założeń, uwzględniających hierarchiczność wartości. S. Schwartz widzi w hierarchii wartości różnice indywidualne, które są kształtowane poprzez określone zasady opisywane w strukturach modelu kołowego (Schwartz, 1992; Ciecuch, 2013, s. 37-38).

Autorzy wcześniejszych teorii zauważyli, że prezentowane wartości w pewien sposób są do siebie podobne i można je przedstawić za pomocą kontinuum. Idealnym przykładem jest przedstawione porównanie dotyczące cyklu czasowego. Wartości umiejscowione na kontinuum

---

³ Elementem składowym wpływającym na niekorzyść jest również pozytywnie skorelowane nieprawidłowe postawy rodzicielskie matek i zbyt duża ingerencja rodziców (dziadków) w relacje małżeńskie swoich dzieci. (Ziemska, 1969, s. 132-138).

można dzielić na różne sposoby, tak jak czas roku kalendarzowego. Można na to spojrzeć z perspektywy podziału pór roku, kwartałów, miesięcy, tygodni, dni czy godzin. Przy czym nie zmienia się żadnych właściwości treściowych ciągu czasowego, a jedynie sposób ich grupowania. Przy założeniu kolistości ciągu wartości należy się liczyć również z tym, że w pewien sposób dychotomizujemy poszczególne wartości, które będą umiejscowione na przeciwko siebie. Dla zobrazowania autor również proponuje dwa terminy 24 czerwca i 24 grudnia, które w pewien sposób definiują daną porę roku bardziej niż inne terminy, ale są w pełnej opozycji do siebie. Pierwszy bowiem będzie w pełni utożsamiany z latem, drugi zaś z zimą. Pozostałe dni będą częściowo podobne do tych definiujących lato, a inne do tych definiujących zimę – w zależności od umiejscowienia na kontinuum. Są więc wartości pomiędzy jednym a drugim wskaźnikiem, które klasyfikowane pośrednio mogą być określone jako kolejna grupa – w tym wypadku byłaby to jesień i wiosna, które będą w części niejako zimą i latem jednocześnie, które znów pomiędzy sobą staną się arbitralnie opozycyjne względem siebie samych (Cieciuch, 2013, s.45-46).

Zdaniem S. Schwartza, katalog wartości trzeba uznać za kompletny, niemożliwy do przedłużenia, a jedynie umożliwiający zastosowanie bardziej ciasnego podziału. Po drugie, podziały możliwe do zastosowania są zdeterminowane ułożeniem wartości w ogóle. Pomimo swej niezależności nie wyklucza to możliwości ich sensownego podziału. Trzecia z kolei konsekwencja, zdaniem autora to sposób, w jaki układ przedstawia wartości, ukazując je tym samym w pewnej relacji do siebie – relacji podobieństwa, gdy są blisko siebie lub relacji antagonistycznej, gdy umiejscowione są naprzeciwko siebie. Ostatnia konsekwencja potwierdzana przez autora w jego badaniach, pokazuje, że model kołowy stanowi pewnego rodzaju macierz do której można się odnosić z gruntu innych koncepcji (za: Brzozowski, 2002, s. 47; por. także: Cieciuch, 2011; 2013).

W tym miejscu należy informacyjnie wskazać na dwa podziały kontinuum (przy czym są to te same skończone katalogi wartości) które obecnie funkcjonują – podział klasyczny i zmodyfikowany.

Pierwszy ze wspomnianych podziałów, nazwany klasycznym, początkowo wyszedł od siedmiu wartości, aby po zweryfikowaniu zamknąć katalog w dziesięciu wartościach, zbijających się w cztery większe grupy wartości (wyższego rzędu)⁴. Po krótko zostanie omówiona każda z poszczególnych wartości, przy czym kolejność wymieniania układu wartości obok siebie w przestrzeni koła;

- 1) Kierowanie sobą (*self-direction*), przejawia się w sytuacjach dokonywania wyborów, działaniach twórczych i odkrywaniu rzeczywistości, a polega na niezależności w myśleniu i działaniu, oraz wolności;
- 2) Stymulacja (*stimulation*), wskazuje na ludzi poszukujących nowości, oraz wyzwań, wynika z potrzeby różnorodności, zmienności i organicznego pobudzenia;
- 3) Hedonizm (*hedonism*), skupia się na doznaniach zmysłowych prowadzących do uzyskania przyjemności;

---

⁴ Do katalogu 10 wartości, jeszcze w tym samym roku 1992 wyszczególniono dodatkową wartość – duchowość. Szerzej na ten temat S. Schwartz (1992, s.5-13) oraz P. Brzozowski (2002, s.35).

- 4) Osiągnięci (*achievement*), która jest związana przede wszystkim z osiąganiem sukcesów poprzez wykorzystanie własnych kompetencji, oraz ambicji zgodnych z przyjętymi społecznie normami;
- 5) Władza (*power*) polega przede wszystkim na osiągnięciu konkretnego statusu społecznego, konkretnego prestiżu. Jest związana z kontrolą nad ludźmi i zasobami, oraz dominacji nad innymi;
- 6) Bezpieczeństwo (*security*), odnosi się zarówno do bezpieczeństwa indywidualnego, jak i grupowego – narodowego, rodziny. Jest to również harmonia, uporządkowanie i stabilność w relacjach społecznych;
- 7) Przystosowanie (*conformity*) - polega na ograniczeniu własnych dążeń, impulsów i skłonności, które szkodzą lub denerwują innych ludzi, oraz naruszają powszechne normy czy oczekiwania;
- 8) Tradycja (*tradition*) przejawia się w pokorze, akceptacji oraz respektowaniu tradycji związanych z własną kulturą, poprzez ich podtrzymywanie i wypełnianie;
- 9) Życzliwość (*benevolence*) która znajduje wyraz w trosce o dobro najbliższych osób, a więc rodziny, przyjaciół, grupy;
- 10) Uniwersalizm (*universalism*) motywujący do szacunku, zrozumienia i tolerancji wobec wszystkich ludzi, oraz dbałość o przyrodę (za: Schwartz, 1992; por. także: Boski, 2009; Brzozowski, 2002; Ciecuch, 2013).

Wymienione wartości tworzą cztery większe grupy: przekraczania siebie; umacniania siebie; otwartością na zmiany, oraz zachowawczością. Jedyna wartość pozostająca jako graniczna pomiędzy otwartością na zmiany a umacnianiem siebie - to hedonizm (Boski, 2009, s. 175; por. także: Ciecuch, 2013, s. 57-58).

Celem uniknięcia szczegółowego zagłębiania się w kolejne etapy modyfikacji teorii i poszukiwania bardziej precyzyjnych podziałów, należy jedynie wspomnieć, że takowe modyfikacje dokonywane przez J. Ciecucha i S. Schwartza, a następnie przez samego Schwartza doprowadziły do wyszczególnienia z katalogu kolejnego podziału, który po dalszych analizach wpłynął na obecnie funkcjonującą klasyfikację. Dzięki licznym badaniom umożliwiającym opisanie każdej przestrzeni kołowego kontinuum wyszczególniono w zmodyfikowanym podziale aż 19 różnych wartości; (1) osiągnięcia, (2) hedonizm, (3) stymulacja, (4) kierowanie sobą w działaniu, (5) kierowanie sobą w myśleniu, (6) uniwersalizm – tolerancja, (7) uniwersalizm – ochrona przyrody, (8) uniwersalizm – troska o sprawy społeczne, (9) życzliwość – troska o innych, (10) życzliwość – wiarygodność, (11) pokora, (12) przystosowanie interpersonalne, (13) przystosowanie do reguł, (14) tradycja, (15) bezpieczeństwo społeczne, (16) bezpieczeństwo osobiste, (17) wizerunek publiczny, (18) władza nad zasobami, (19) władza nad ludźmi (Ciecuch, 2013).

II. Badania własne

1. Problem badań i postawione hipotezy

Zrealizowane badania miały na celu udzielenie odpowiedzi na pytanie czy istnieje zależność pomiędzy rolami pełnionymi w dzieciństwie w rodzinie pochodzenia a oczekiwaniami od małżeństwa i hierarchią wartości? Przyjętym założeniem podstawowym jest istnienie zależności pomiędzy analizowanymi zmiennymi.

W ramach przedstawionego problemu w pracy postawiono następujące hipotezy badawcze:

- 1) Im wyższe natężenie dysfunkcyjnych ról, tym większe oczekiwania emocjonalne i opiekuńcze
- 2) Im mniejsze natężenie pełnienia jakiegokolwiek roli w dzieciństwie, tym mniejsze oczekiwania seksualne od małżeństwa.
- 3) Im większe natężenie pełnienia którejkolwiek dysfunkcyjnej roli w dzieciństwie, tym więcej elementów hierarchii wartości z grupy zachowawczości.
- 4) Im wyższe oczekiwania seksualne i materialne od małżeństwa, tym większe nasilenie wartości związanych z hedonizmem.
- 5) Im wyższe oczekiwania opiekuńcze i emocjonalne od małżeństwa tym wyższe wartości troskliwości.

Postawiono również pytania badawcze:

- 1) Czy istnieje zależność pomiędzy oczekiwaniami od małżeństwa a hierarchią wartości?
- 2) Czy istnieją różnice międzypłciowe pomiędzy oczekiwaniami od małżeństwa?
- 3) Czy istnieją różnice międzypłciowe w hierarchii wartości?

2. Sposób przeprowadzenia badań

Badania zostały przeprowadzone przez osoby – studentów psychologii – biorące udział w panelu badawczym stworzonym na seminarium z psychologii rozwojowej, wychowawczej, małżeństwa i rodziny przez prof. UKSW Marię Ryś. Każda osoba miała za zadanie przebadać zestawem testów określoną liczbę osób, tak aby powstała odpowiednio duża grupa badanych. Studenci otrzymali zestaw testów, który mogli dostarczyć osobom badanym, aby mogli wypełnić je w domu lub pracy. W skład zestawu wchodziły następujące narzędzia: Test Postaw wobec Zadań (PWZ) *M. Ryś*, Test Poczucia Własnej Wartości w Relacjach Interpersonalnych (PWWRI) *M. Ryś*, Skala Ról Rodzinnych (RDRD) *M. Ryś*, Kwestionariusz PVQR2-m *S. Schwartz* w polskiej adaptacji *J. Ciecucha*, Skala Analizy Środowiska Rodzinnego (RP) *M. Ryś* - wersja Ojciec i wersja Matka osoby badanej, Skala Analizy Środowiska Rodzinnego - Rodzina Własna (RW) *M. Ryś*, Lista Oczekiwań od Małżeństwa *M. Braun-Gałkowskiej*, Kwestionariusz KAS, oraz Ankieta socjologiczna – skonstruowana przez studentów na potrzeby badania.

Badania trwały od początku listopada 2012 r. do końca listopada 2013 r.

3. Badane osoby

W programie badawczym zostało przebadanych 250 osób. Ostatecznie do badań zostało zakwalifikowanych 197 osób, z czego 50,8% stanowili mężczyźni, a 49,2% kobiety. Określona w temacie granica wieku poprzez scharakteryzowanie jej jako młodych dorosłych, odnosi się do przedziału 18-35 lat. Wśród badanych 31% posiadało wykształcenie średnie, 25,4% licencjackie, 23,4% wyższe, 11,2% wyższe nieukończone, 1,5% zawodowe, 7,6% nie ujawniło posiadanego wykształcenia. Zdecydowana większość, bo 84,3% osób badanych pochodzi z rodzin pełnych, a 15,7% z niepełnych. Wyklarowane zostały również 3 grupy bycia w związku; 33,5% było określonych jako single, 32% w relacji emocjonalnej, oraz 34,5% osób w małżeństwie.

4. Zastosowane metody badawcze

W zorganizowanym programie badawczym, dla realizowania tematu zostały wybrane 3 narzędzia:

- Skala Ról Rodzinnych (RDRD) *M. Ryś*
- Lista Oczekiwań od Małżeństwa *M. Braun-Gałkowskiej*
- Kwestionariusz PVQR2-m *S. Schwartz* w polskiej adaptacji *J. Ciecucha*

4.1. Skala Ról Rodzinnych (RDRD) M. Ryś

Narzędzie skonstruowane przez prof. Marię Ryś (2011) stworzone jest do weryfikacji z jakim nasileniem badana osoba pełniła jedną z 4 możliwych ról w dzieciństwie, wytworzonych przez dysfunkcyjne sytuacje w rodzinie pochodzenia. 32 pozycje w kwestionariuszu pozwalają na określenie nasilenia roli Bohatera Rodzinnego, Maskotki, Dziecka we Mgle i Kozła Ofiarnego. Na jedną rolę przypisane jest 8 pojedynczych pozycji w kwestionariuszu - zdań ujętych w postaci opisowej np.: „Starałem się nie angażować w konflikty w naszej rodzinie”.

Zsumowane punkty dla poszczególnych ról interpretowane są przy pomocy skali stenowej. Maksymalny wynik jaki można uzyskać dla danej roli to 40 punktów, co będzie odpowiadało 10 stenowi i interpretowane jest jako wynik bardzo wysoki (tamże).

4.2. Lista Oczekiwań od Małżeństwa M. Braun-Gałkowskiej

Narzędzie zostało skonstruowane przez prof. Marię Braun-Gałkowską (1985) jako metoda sprawdzająca oczekiwania od małżeństwa podzielona na 5 podstawowych, uniwersalnych grup. Lista oczekiwań składa się z 40 pozycji, które określają jak dużą wagę przywiązuje badany do obszaru oczekiwań opiekuńczych, emocjonalnych, partnerstwa intelektualnego, materialnych i seksualnych. Na każdą grupę oczekiwań przypisanych jest 8 pozycji przedstawionych w postaci równoważników zdań np.: „Możliwość życia seksualnego zgodnego z zasadami moralnymi” (tamże, s. 65-69).

Narzędzie jest skonstruowane w taki sposób, aby pokazać jaki wynik uzyskała osoba badana w każdej ze skali, przy czym w każdej może uzyskać maksymalną ilość punktów.

Interpretacja wyników może być przyjęta indywidualnie przez badacza patrząc na rozkład wyników w próbie oraz odnosząc go do skali ocen.

4.3. Kwestionariusz PVQR2-m S. Schwartza w polskiej adaptacji J. Ciecucha

Portretowy Kwestionariusz Wartości (*Portrait Value Questionnaire*) został skonstruowany przez Shaloma Schwartz (1992) do pomiaru preferencji wartości. Polskiej adaptacji narzędzia dokonał Jan Ciecuch (2013). Jest to nowa wersja kwestionariusza (2012) stworzona do zmodyfikowanej teorii wartości w której zostaje wyróżnionych 19 rodzajów wartości tworzących skale. Kwestionariusz składa się z 57 pozycji – itemów, gdzie każda wartość jest mierzona 3 itemami (tamże, s. 54).

Osoba badana proszona jest o ustosunkowanie się do pytania „W jakim stopniu ten człowiek jest podobny do Ciebie?”, postawione pytania opisują różnych ludzi w kategorii ich przekonań, celów i tego co jest ważne w życiu np.: „Jest dla niego ważne, aby troszczyć się o bliskie mu osoby”.

Wskaźnikiem preferencji wartości jest średnia uzyskanych wyników (SWI). Dla każdej poszczególnej skali oblicza się wartość średnią odejmując od niej średnią uzyskanych wyników. W ten sposób powstaje ipsatywny wskaźnik wartości, który pozwala na odniesienie wyniku do osoby – jej średniego wyniku – poprzez wyniki dodatnie lub ujemne, czyli powyżej lub poniżej średniej (tamże, s. 56-64).

III. Statystyczna prezentacja i psychologiczna analiza uzyskanych wyników

1. Statystyczna prezentacja wyników

Poszczególne tabele prezentują statystyki opisowe dla analizowanych zmiennych.

1.1. Role pełnione w rodzinie pochodzenia

Tabela 1. Statystyki opisowe dla ról pełnionych w systemie rodziny pochodzenia

Rola	Średnia		Odchylenie Standardowe	
	kobiety	mężczyźni	kobiety	mężczyźni
	N=97	N=100	N=97	N=100
Bohater Rodzinny	13,557	13,420	8,9256	7,9228
Maskotka	14,093	13,760	8,4263	7,5359
Dziecko we Mgle	14,330	14,000	8,7043	7,6330
Kozioł Ofiarny	10,010	10,740	8,0551	7,8078

RELACJE W RODZINIE

1.2. Lista Oczekiwań od Małżeństwa

Tabela 2. Statystyki opisowe dla oczekiwań od małżeństwa

Oczekiwanie	Średnia		Odchylenie Standardowe	
	kobiety N=97	mężczyźni N=100	kobiety N=97	mężczyźni N=100
opiekuńcze	12,320	11,940	2,4133	3,0078
emocjonalne	13,753	13,010	1,4291	2,0768
partnerstwa intelektualnego	13,175	12,280	1,9633	2,5940
seksualne	12,216	12,030	2,3104	2,4014
materialne	10,247	9,090	3,2308	3,5763

1.3. Hierarchia wartości

Tabela 3. Statystyki opisowe dla hierarchii wartości

Wartości	Średnia		Odchylenie Standardowe	
	kobiety N=97	mężczyźni N=100	kobiety N=97	mężczyźni N=100
osiągnięcia	0,2103	0,2737	0,79754	0,84761
hedonizm	-0,0096	0,2906	0,83355	0,86777
stymulacja	-0,3260	-0,1794	0,82510	0,96081
kierowanie sobą w działaniu	0,7638	0,8201	0,64831	0,75562
kierowanie sobą w myśleniu	0,2295	0,4470	0,67018	0,75582
uniwersalizm - tolerancja	0,2209	0,0032	0,75761	0,95381
uniwersalizm - ochrona przyrody	-0,6282	-0,4763	0,97100	1,00715
uniwersalizm - troska o sprawy społeczne	0,3994	0,2437	0,68388	0,77482
życzliwość - troska o innych	0,9080	0,7636	0,57157	0,59825
życzliwość - wiarygodność	1,1870	0,8806	0,52501	0,63052
Pokora	-0,4972	-0,4960	0,82964	0,96457
przystosowanie interpersonalne	-0,4905	-0,6498	0,95576	0,96176
przystosowanie do reguł	-0,3424	-0,4628	0,87706	0,97906
tradycja	0,3377	0,1674	0,90844	1,02356
bezpieczeństwo społeczne	0,1145	0,3739	0,87164	0,86841
bezpieczeństwo osobiste	0,2721	-0,0295	0,68863	0,79607
wizerunek publiczny	0,3411	0,1834	0,62621	0,82765
władza nad zasobami	-0,8029	-0,6928	0,90315	1,10553
władza nad ludźmi	-1,8990	-1,4563	0,98761	1,15748

1.4. Wzajemne zależności

W tabeli nr 4. i tabeli nr 5. zostały przedstawione korelacje pomiędzy oczekiwaniami od małżeństwa a pełnionymi rolami, oraz preferowanymi wartościami a pełnionymi rolami – analogicznie dla grupy mężczyzn i kobiet.

Tabela 4. Wyniki korelacji testów: Role Pełnione w Rodzinie z Listą oczekiwań od małżeństwa i hierarchią wartości PVQR2-m badanej grupy mężczyzn

Mężczyźni		Rola			
		Bohatera Rodzinnego	Maskotki	Kozła Ofiarnego	Dziecka we Mgle
Oczekiwania	opiekuńcze	x	x	x	rho= -0,304
	emocjonalne	x	x	x	x
	partnerstwa intelektualnego	x	x	x	x
	seksualne	x	x	x	x
	materialne	r= 0,209	x	x	x
Wartości	osiągnięcia	x	x	x	x
	hedonizm	x	x	x	x
	stymulacja	x	x	x	x
	kierowanie sobą w działaniu	x	x	x	x
	kierowanie sobą w myśleniu	x	x	x	x
	uniwersalizm - tolerancja	x	x	x	x
	uniwersalizm - ochrona przyrody	x	x	x	x
	uniwersalizm - troska o sprawy społeczne	x	x	x	x
	życzliwość - troska o innych	x	x	rho= -0,327	rho= -0,229
	życzliwość - wiarygodność	r= -0,256	r= -0,218	rho= -0,256	rho= -0,220
	pokora	x	x	x	x
	przystosowanie interpersonalne	x	x	x	x
	przystosowanie do reguł	x	x	rho= -0,219	x
	tradycja	x	x	x	x
	bezpieczeństwo społeczne	x	x	x	x
	bezpieczeństwo osobiste	x	x	x	rho= -0,293
	wizerunek publiczny	x	x	rho= 0,272	x
	władza nad zasobami	x	x	rho= 0,208	x
	władza nad ludźmi	x	x	rho= 0,291	x

Korelacja na poziomie p<0,05
Korelacja na poziomie p<0,01

Dwie istotne statystycznie korelacje dotyczą roli Bohatera Rodzinnego, która koreluje pozytywnie z oczekiwaniami materialnymi, oraz roli Dziecka we mgle, która koreluje ujemnie z opiekuńczymi oczekiwaniami od małżeństwa.

RELACJE W RODZINIE

Jednocześnie stwierdzono aż jedenaście istotnych statystycznie korelacji pomiędzy rolami pełnionymi w rodzinie a poszczególnymi zmiennymi z hierarchii wartości. Wartości z obszaru życzliwości – troski o innych, korelują ujemnie z rolą Kozła Ofiarnego i rolą Dziecka we Mgle. Wartości z obszaru życzliwości – wiarygodności, korelują ujemnie ze wszystkimi rolami. Wartość przystosowania do reguł, ujemnie koreluje z rolą Kozła Ofiarnego. Rola Dziecka we Mgle koreluje ujemnie z wartością bezpieczeństwa osobistego. Rola Kozła Ofiarnego koreluje pozytywnie z wartościami wizerunku publicznego i władzy nad ludźmi, oraz z wartością władzy nad zasobami.

Wszystkie powyższe wyniki przedstawia tabela nr 4. Żółty obszar w tabeli oznacza istotność statystyczną korelacji na poziomie $p < 0,05$, zaś szary na poziomie $p < 0,01$.

Tabela 5a. Wyniki korelacji testów: Role Pełnione w Rodzinie z Listą oczekiwań od małżeństwa i hierarchią wartości PVQR2-m badanej grupy kobiet

Kobiety		Rola			
		Bohatera rodzinnego	Maskotki	Kozła Ofiarnego	Dziecka we Mgle
Oczekiwania	opiekuńcze	x	rho= 0,279	x	x
	emocjonalne	x	x	x	x
	partnerstwa intelektualnego	x	rho= 0,207	x	x
	seksualne	x	x	x	x
	materialne	x	x	x	x
Wartości	osiągnięcia	x	x	x	x
	hedonizm	x	x	x	x
	stymulacja	x	x	x	rho= 0,210
	kierowanie sobą w działaniu	x	r= 0,225	x	x
	kierowanie sobą w myśleniu	r= 0,212	r= 0,282	x	rho= 0,201
	uniwersalizm - tolerancja	x	x	x	x
	uniwersalizm - ochrona przyrody	x	x	x	x

Kobiety		Rola			
		Bohatera rodzinnego	Maskotki	Kozła Ofiarnego	Dziecka we Mgle
Wartości	uniwersalizm - troska o sprawy społeczne	x	x	x	x
	życzliwość - troska o innych	x	x	x	x
	życzliwość - wiarygodność	x	x	x	x
	pokora	x	x	x	x
	przystosowanie interpersonalne	x	x	x	x
	przystosowanie do reguł	x	x	x	x
	tradycja	x	x	x	rho= -0,348
	bezpieczeństwo społeczne	x	x	x	x
	bezpieczeństwo osobiste	x	x	x	x
	wizerunek publiczny	x	x	x	x
	władza nad zasobami	x	x	x	x
	władza nad ludźmi	x	x	x	x

Korelacja na poziomie $p < 0,05$

Korelacja na poziomie $p < 0,01$

Pomiędzy oczekiwaniami od małżeństwa a rolami w grupie kobiet dwie istotne statystycznie zależności dotyczą roli Maskotki, oraz oczekiwań opiekuńczych i oczekiwań partnerstwa intelektualnego.

Wśród wyników znajduje się sześć istotnych statystycznie związków pomiędzy pełnionymi rolami a poszczególnymi wartościami, jednocześnie brak jest korelacji z rolą Kozła Ofiarnego. Rola Dziecka we Mgle koreluje dodatnio z wartością stymulacji, rola Maskotki koreluje dodatnio z wartością kierowania sobą w działaniu. Wymiar wartości kierowania sobą w myśleniu koreluje dodatnio na poziomie z rolą Bohatera Rodzinnego i Dziecka we Mgle, oraz z rolą Maskotki. Ujemna korelacja jest pomiędzy pełnioną rolą Dziecka we Mgle a wartością tradycji.

Wszystkie powyższe dane znajdują się w tabeli nr 5. Żółte pola oznaczają istotność statystyczną korelacji na poziomie $p < 0,05$, a szare istotność na poziomie $p < 0,01$.

Chcąc odpowiedzieć na postawione wcześniej pytania badawcze dotyczące różnic między płciowych dla poszczególnych zmiennych, dla oczekiwań zastosowano test U-Manna-Whitneya dla wyników z rozkładem niezblizonym do normalnego. Stwierdzono różnice między grupowe w zakresie oczekiwań emocjonalnych: $U=3929,500$ na poziomie istotności $p < 0,05$, gdzie średnie rangi kobiet wyniosły 108,49, zaś mężczyzn 89,80, z czego wynika, że kobiety mają wyższe oczekiwania emocjonalne od mężczyzn.

Różnice między grupowe zaistniały również w przypadku oczekiwań partnerstwa intelektualnego: $U=3902,500$, przy $p < 0,05$, gdzie średnie rangi kobiet wyniosły 108,77, zaś u mężczyzn 89,53, co wskazuje na wyższe oczekiwania partnerstwa intelektualnego u kobiet. W pozostałych oczekiwaniach (w zakresie oczekiwań materialnych wykonano test t-Studenta dla prób niezależnych) nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic.

Różnice dla płci w zakresie wartości, były mierzone testem t-Studenta dla prób niezależnych – wszystkie wymiary wartości okazały się mieć rozkłady zbliżone do normalnego. Stwierdzono dwie istotne statystycznie różnice płciowe dla poszczególnych wymiarów wartości. Wykonano test t-Studenta dla wartości tolerancji: $t(195) = -1,771$ dla $p < 0,05$ gdzie średnie kobiet wyniosły 0,2209 zaś mężczyzn 0,0032 co pozwala na wyciągnięcie wniosku, iż kobiety mają wyżej preferowaną wartość uniwersalności-tolerancji niż mężczyźni. Drugą istotną różnicą była wartość wizerunku publicznego gdzie: $t(195) = -1,505$, dla $p < 0,05$, a średnie kobiet wyniosły 0,3411, zaś mężczyzn 0,1834, co wskazuje na wyższe preferencje tej wartości u kobiet.

Tabela 6a. Wyniki korelacji testów: Listy Oczekiwań od małżeństwa i hierarchii wartości PVQR2-m badanej grupy mężczyzn

Mężczyźni		Oczekiwania				
		opiekuńcze	emocjonalne	partnerstwa intelektualnego	seksualne	materialne
Wartości	osiągnięcia	x	x	x	x	x
	hedonizm	x	x	x	x	x
	stymulacja	x	x	x	x	x
	kierowanie sobą w działaniu	rho= -0,311	rho= -0,294	rho= -0,224	x	r= -0,323
	kierowanie sobą w myśleniu	x	x	x	x	r= -0,381

RELACJE W RODZINIE

Tabela 6b. Wyniki korelacji testów: Listy Oczeikiwań od małżeństwa i hierarchii wartości PVQR2-m badanej grupy mężczyzn

Mężczyźni		Oczekiwania				
		opiekuńcze	emocjonalne	partnerstwa intelektualnego	seksualne	materialne
Wartości	uniwersalizm – tolerancja	x	rho= 0,219	x	x	x
	uniwersalizm - ochrona przyrody	x	x	rho= 0,208	x	x
	uniwersalizm - troska o sprawy społeczne	rho= 0,371	x	x	x	x
	życzliwość - troska o innych	rho= 0,235	x	x	x	x
	życzliwość - wiarygodność	rho= 0,210	x	x	x	x
	pokora	x	x	x	x	x
	przystosowanie interpersonalne	x	rho= 0,262	x	x	r= 0,248
	przystosowanie do reguł	x	rho= 0,198	x	x	x
	tradycja	rho= 0,198	x	x	x	x
	bezpieczeństwo społeczne	rho= 0,217	x	x	x	x
	bezpieczeństwo osobiste	x	x	x	x	x
	wizerunek publiczny	x	x	x	x	r= 0,234
	władza nad zasobami	rho= -0,309	x	x	x	x
	władza nad ludźmi	rho= -0,354	x	rho= -0,253	x	x

Korelacja na poziomie p<0,05

Korelacja na poziomie p<0,01

Nie stwierdzono żadnych istotnych korelacji pomiędzy poszczególnymi wartościami a oczekiwaniami seksualnymi w badanej grupie mężczyzn. Jednocześnie stwierdzono dziewiętnaście istotnych korelacji dla pozostałych oczekiwań. Oczekiwania opiekuńcze korelowały z wartościami kierowania sobą w działaniu, władzą nad zasobami, oraz władzą nad ludźmi. Zależności dodatnie pomiędzy oczekiwaniami opiekuńczymi a wymiarami wartości stwierdzono dla troski o sprawy społeczne, troski o innych, wiarygodności, tradycji, oraz bezpieczeństwa społecznego. Oczekiwania materialne korelowały ujemnie z kierowaniem sobą w działaniu, oraz dodatnio z przystosowaniem interpersonalnym, tolerancją i przystosowaniem do reguł. Oczekiwania od małżeństwa związane z partnerstwem intelektualnym korelowały ujemnie z kierowaniem sobą w działaniu i władzą nad ludźmi, zaś dodatnio z ochroną przyrody. Korelacje ujemne pomiędzy oczekiwaniami materialnymi a kierowaniem sobą w działaniu i kierowaniem sobą w myśleniu, zaś korelacje dodatnie pomiędzy przystosowaniem interpersonalnym i wizerunkiem publicznym.

Wszystkie dane znajdują się w tabeli nr 6. Żółte pola oznaczają istotność statystyczną korelacji na poziomie p<0,05, a szare istotność na poziomie p<0,01.

RELACJE W RODZINIE

Tabela 7. Wyniki korelacji testów: Listy Oczekiwań od małżeństwa i hierarchii wartości PVQR2-m badanej grupy kobiet

Kobiety		Oczekiwania				
		opiekuńcze	emocjonalne	partnerstwa intelektualnego	seksualne	materialne
Wartości	osiągnięcia	rho= -0,231	x	x	x	x
	hedonizm	x	x	x	x	x
	stymulacja	x	x	x	rho= 0,211	x
	kierowanie sobą w działaniu	x	x	x	x	x
	kierowanie sobą w myśleniu	x	x	x	x	x
	uniwersalizm - tolerancja	x	x	x	x	x
	uniwersalizm - ochrona przyrody	x	x	x	x	x
	uniwersalizm - troska o sprawy społeczne	x	x	x	x	x
	życzliwość - troska o innych	x	x	x	x	x
	życzliwość - wiarygodność	x	x	x	x	x
	pokora	x	x	x	x	x
	przystosowanie interpersonalne	x	x	x	x	x
	przystosowanie do reguł	x	x	x	x	x
	tradycja	rho= 0,234	x	x	x	x
	bezpieczeństwo społeczne	x	x	x	rho= -0,204	x
	bezpieczeństwo osobiste	x	x	x	x	x
	wizerunek publiczny	x	x	x	x	x
	władza nad zasobami	x	x	x	x	x
władza nad ludźmi	x	x	x	x	x	

Korelacja na poziomie $p < 0,05$

W badanej grupie kobiet stwierdzono cztery istotne zależności w oczekiwaniach opiekuńczych i seksualnych: ujemną korelację pomiędzy oczekiwaniami opiekuńczymi a osiągnięciami, oraz dodatnią z tradycją; oczekiwania seksualne korelują dodatnio ze stymulacją, oraz ujemnie z bezpieczeństwem społecznym.

Powyższe dane znajdują się w tabeli nr 7. Zaznaczone w tabeli na żółto obszary informują o istotności statystycznej na poziomie $p < 0,05$.

2. Psychologiczna interpretacja wyników

Celem niniejszej pracy była próba odpowiedzi na postawione pytanie o istnienie zależności pomiędzy rolami pełnionymi w systemie rodziny pochodzenia, oczekiwaniami od małżeństwa i hierarchią wartości. Dotychczasowy stan badań nad poszczególnymi elementami nie wskazywał na bezpośrednie wiązanie ze sobą tych zmiennych. Jednocześnie kierując się syntetycznym ujęciem teorii z pierwszego rozdziału jest możliwe wyprowadzenie wniosków, które znalazły potwierdzenia w uzyskanych wynikach z przeprowadzonych badań.

Poszczególne role pełnione w systemach rodziny pochodzenia nie muszą wiązać się bezpośrednio z patologicznym wzorcem rodziny alkoholowej. Jednocześnie tożsamość

i charakter tych ról pozostaje bez zmian, dając o sobie znać również w dorosłości, w tym podczas tworzenia nowych relacji, jako sztuczny schemat zachowań (Wegscheider-Cruse, 2000). Przyjęte sposoby reagowania nie są prawdziwym i szczerym sposobem ekspresji emocjonalnej tych osób, potwierdzenia można próbować doszukiwać się w zależności z wartością wiarygodności.

Wyniki mogą wskazywać, że osoby, które pełniły w dzieciństwie którąkolwiek z ról nie preferują wartości związanych z wiarygodnością (tabela 4.). Wszystkie schematy, które pozostają z dzieciństwa u dorosłych, po pierwsze utrudniają im procesy tworzenia interakcji, a po drugie są przyczyną deficytów i często niezrozumiałego cierpienia. Stąd osoby, które wciąż żyją w schematach ról z dzieciństwa poszukują przede wszystkim ukojenia w relacjach (Wegscheider-Cruse, 2000; por. także: Sztander, 1995). W przypadku pełnienia roli bohatera rodzinnego u dorosłych potwierdzenie znajduje wzorzec osoby nadmiernie odpowiedzialnej, często popadającej w pracoholizm. Tak sformułowany pogląd może znaleźć zasadność w uzyskanych wynikach w zestawieniu z oczekiwaniami materialnymi od małżeństwa, jako tymi, które mogą zapewnić poczucie bezpieczeństwa (tabela 4.). Nie potwierdza to wcześniej założonych hipotez. Pełnienie roli Dziecka we Mgle w życiu dorosłym ukazuje osoby, które pozostają wyalienowane od społeczeństwa, uciekają od problemów, nie potrafią wchodzić w czułe relacje i nie oczekują opieki od związku małżeńskiego (Wegscheider-Cruse, 2000), co pokazują wyniki dla grupy mężczyzn (tabela 4.).

Nieco odmiennie wygląda sytuacja kobiet, które pełniły rolę Maskotki w dzieciństwie. Ponieważ przeniosły do życia dorosłego niepoważny i żartobliwy sposób komunikacji z otoczeniem, wciąż wbrew temu, co uzewnętrzniłone, zewnętrznie pragną opieki i szczerego zrozumienia, aby mogły być sobą, dzielić się przeżyciami, być wysłuchanymi i zaakceptowanymi (Wegscheider-Cruse, 2000). Znajduje to potwierdzenie w oczekiwaniach opiekuńczych i partnerstwa intelektualnego związanych z małżeństwem. Przy czym oczekiwania opiekuńcze wiążą nie z osobistym sukcesem, ale z podtrzymaniem zwyczajów i tradycji (tabela 5.). Abstrahując od związku oczekiwań z rolami pełnionymi w dzieciństwie, badania potwierdziły różnice w oczekiwaniach kobiet i mężczyzn, przynajmniej w zakresie oczekiwań emocjonalnych i partnerstwa intelektualnego, kobiety są bardziej wymagające od płci przeciwnej.

Analizując wyniki badań dla zależności pomiędzy rolami pełnionymi w dzieciństwie a poszczególnymi wartościami, wartości niejako stanowią potwierdzenie konkretnych cech związanych z opisem roli, co jest zgodne z definicją, która odwołuje się do wymiaru poznawczego i motywacyjnego wyrażonego m.in. w działaniu (Cieciuch, 2013). Rola Kozła Ofiarnego, z którą wiąże się wiele złości i agresji, pojawiającej się w relacjach międzyludzkich będzie stała w opozycji do wartości z kręgu życzliwości, które znajdują wyraz w trosce o dobro najbliższych osób, a więc rodziny, przyjaciół czy grupy (Cieciuch, 2013; por. także Boski, 2009). Ewidentnie osoby dorosłe kontynuujące schemat działania Kozła Ofiarnego, nie preferują również wartości związanej z podporządkowaniem się do przyjętych norm i reguł, a dodatkowo zauważalna jest preferencja wartości z kategorii władzy – nad ludźmi i nad zasobami, a także wartości prestiżu (tabela nr 4.). Potwierdza to również założenie teoretyczne hierarchii wartości o opozycyjności wobec siebie konkretnych wymiarów kontinuum kołowego (Cieciuch, 2013), gdzie wartości życzliwości są na przeciwległym biegunie do wartości władzy.

W grupie badanych kobiet we wzajemnych zależnościach pomiędzy rolami pełnionymi w systemie rodzinnym a preferowanymi wartościami uzyskane wyniki, tak jak w przypadku grupy

mężczyzn, potwierdzają założenia teoretyczne koncepcji. W grupie kobiet rola Bohatera Rodzinnego wskazuje na preferowane wartości kierowania sobą w myśleniu, a więc niezależności w myśleniu, rozwijaniu własnych idei i umiejętności, oraz autonomii w kształtowaniu swojego poglądu na świat (Cieciuch, 2013). W przypadku właśnie tej roli wydaje się być to wartość, która może być pożądana, jeśli nie tylko ze względu na zauważalne korzyści z niej płynące, to zapewne ze stosowania jej na co dzień, co może, choć w nieznaczny sposób pomóc na uwolnienie się od ciężaru zbytnej odpowiedzialności, którą takie osoby zwykły brać na siebie.

W roli Maskotki uwidoczniły się dwie tendencje, które na kontinuum hierarchii są ulokowane obok siebie – kierowanie sobą w działaniu, oraz kierowanie sobą w myśleniu. Wskazuje to na preferowanie przede wszystkim niezależności we własnym postępowaniu, ale przede wszystkim stanowi trzon szerszej grupy wartości mówiących o otwartości na zmiany (Cieciuch, 2013). Można by zrozumieć to przede wszystkim, jako chęć wyjścia z obciążających schematów, które zdecydowanie potrafią utrudnić funkcjonowanie w dorosłym życiu. Ponieważ osoby stosujące mechanizmy z roli Maskotki zwykle wytwarzają obraz siebie jako osób które niczego nie biorą na poważnie (Sztander, 1995) preferowane wartości mogą wskazywać również na świadomość tych obciążających ograniczeń, a chęć zmian – na podstawie wartości – to przede wszystkim eliminacja fałszywego obrazu eksponowanego dla otoczenia. Podobnie sytuacja przedstawia się w grupie kobiet pełniących w dzieciństwie rolę Dzieci we Mgle. Preferowane wartości (stymulacja, kierowanie sobą w myśleniu) mogą wskazywać na otwartość na zmiany i pewnego rodzaju gotowość do nowości życia. Jednocześnie zaskakujące jest, że osoby te prawdopodobnie nie będą skłonne do podtrzymywania zwyczajów i tradycji z własnej rodziny. Prawdopodobnie osoby te nie zgadzają się na stan w jakim tkwią lub tkwiły, a który poprzez schemat z dzieciństwa mógł ograniczać ich swobodę.

Wszystkie powyższe preferencje wartości, które pojawiły się w związku z pełnionymi rolami, mogą przede wszystkim wskazywać na deficyty powstałe w dzieciństwie, a które teraz możliwe do ewentualnego zaspokojenia, wpływają na umocnienie lub wzrost poczucia własnej wartości.

Osoby, które mają wysokie oczekiwania opiekuńcze klasyfikują się w grupie wartości przekraczania siebie, jednocześnie będąc w opozycji do grupy wartości umacniania siebie. Wartości życzliwości to troska o dobro najbliższych, z kolei uniwersalizm motywuje do szacunku, zrozumienia i tolerancji wobec wszystkich ludzi (Brzozowski, 2002; por. także Cieciuch, 2013). Ponieważ jest to zauważalne w grupie mężczyzn można by przypuszczać, że wynika to przede wszystkim z odmiennie wyrażanych oczekiwań opiekuńczych. Mężczyźni preferujący te oczekiwania przypuszczalnie są bardziej nastawieni na ich dawanie – ukazane przede wszystkim w trosce osobistej i społecznej, oraz poczuciu bezpieczeństwa (tabela 6.). Zdaje się to potwierdzać w części tezę dotyczącą zależności pomiędzy oczekiwaniami opiekuńczymi i emocjonalnymi a preferowanymi wartościami troskliwości. Oczekiwania emocjonalne w grupie mężczyzn pozostają w związku z wartościami przystosowania – do innych i do reguł, co wyraża się w ograniczaniu własnych impulsów, skłonności i dążeń, które mogą szkodzić lub denerwować innych (Cieciuch, 2013). Można zatem przypuszczać, że mężczyźni emocjonalne oczekiwania od małżeństwa rozumieją właśnie w taki sposób. Zarówno pierwsze jak i drugie oczekiwania pokazują, że preferowane wartości z nimi związane lokują się w grupie

wartości skoncentrowanych na innych, tym samym ukierunkowanych na działanie na zewnątrz siebie.

Oczekiwania odnośnie do partnerstwa intelektualnego mogą wskazywać, że mężczyźni nie będą oczekiwać od kobiet wskazówek w zakresie kierowania sobą w działaniu i władzy nad ludźmi czyli wartości, w których przypuszczalnie mężczyźni pragną realizować się sami. Możliwe jest jednak, że będą oczekiwać od swoich przyszłych lub teraźniejszych partnerek partnerstwa intelektualnego na płaszczyźnie wartości związanych z ochroną przyrody (tabela 6.). Interesujący wydaje się być fakt, że oczekiwania materialne pokazały brak preferencji dla wartości niezależności myślenia i działania. Może być to rozumiane poprzez negację, jako realizację pewnej wspólnoty majątkowej i wspólne podejmowanie decyzji. Ponieważ równocześnie do oczekiwań materialnych preferowane wartości to przystosowanie interpersonalne i prestiż, można stwierdzić, że mężczyźni mogą zrealizować te aspekty danych wartości, które będą związane – kolejno do wartości – z unikaniem denerwowania i krzywdzenia innych (kobiet), oraz ochrona publicznego wizerunku (Cieciuch, 2013). Pokazuje to całkiem stereotypowy i jednocześnie tradycyjny model funkcjonowania wspólnoty majątkowej w małżeństwie i rodzinie – przynajmniej ze strony męskich oczekiwań.

Niespodziewane zależności dotyczą oczekiwań seksualnych w grupie kobiet (tabela 7.). Istotnie statystycznie okazały się być korelacje dodatnie z wartościami stymulacji, zaś ujemne z bezpieczeństwem społecznym. Może to wskazywać na poszukiwanie doznań związanych z nowością w oczekiwaniach seksualnych od partnera, jednocześnie z podkreśleniem pewnego ryzyka wynikającego z podważania tego aspektu, który odpowiada za ich poczucie bezpieczeństwa społecznego.

Częściowo potwierdziły się postawione hipotezy dotyczące zależności pomiędzy natężeniem dysfunkcyjnych ról a oczekiwaniami emocjonalnymi i opiekuńczymi od małżeństwa. Jedynie badane kobiety wykazały te zależności w grupie oczekiwań opiekuńczych. Faktycznie im wyższe natężenie pełnienia dysfunkcyjnej roli tym wyższe oczekiwanie opiekuńcze od małżeństwa. Potwierdzenie znalazła również hipoteza dotycząca oczekiwań opiekuńczych od małżeństwa a preferencji wartości z grupy życzliwości – troskliwości. Zależności ujawniły się w badanej grupie mężczyzn, wskazując, że im wyższe oczekiwania opiekuńcze tym wyżej preferowane wartości z grupy życzliwości. Zdecydowanie większą liczbą zależności wykazali się w zestawieniach mężczyźni niż kobiety.

Bardziej interesujące okazały się być uzyskane odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Odkryto aż dwadzieścia trzy zależności pomiędzy oczekiwaniami od małżeństwa a poszczególnymi wymiarami hierarchii wartości. Co więcej, interpretacja tych korelacji prowadzona była w większości z męskiego punktu widzenia, bowiem w grupie kobiet ukazane były zaledwie cztery zależności.

Stwierdzono po dwie różnice między płciowe w zakresie oczekiwań od małżeństwa i preferowanych wartości, gdzie to kobiety okazywały się mieć wyższe oczekiwania emocjonalne lub partnerstwa intelektualnego niż mężczyźni, lub silniejsze preferencje wartości z grupy tolerancji i wizerunku publicznego.

Reasumując, uzyskane wyniki badań z jednej strony potwierdzały założenia teoretyczne, ukazując logiczność powiązań pomiędzy teoriami, z drugiej strony zaskakiwały niektórymi zależnościami, co wymagało od interpretacji głębszej analizy. Wyniki zaskakiwały również

ilością zależności ze względu na płeć, mężczyźni okazali się ujawniać więcej zależności niż grupa badanych kobiet. Jednocześnie obraz jaki wyłonił się z interpretacji psychologicznej pokazuje, że role pełnione w dzieciństwie – niezależnie czy przyczyna była patologiczna – odznaczają się w życiu dorosłych, co pokazywały m.in. wyniki w preferencjach wartości. Często prognozowane zależności pomiędzy oczekiwaniami a rolami pełnionymi w dzieciństwie, których można by się spodziewać, nie ujawniały się jako te istotne statystycznie. Papierkiem lakmusowym okazały się być poszczególne wymiary wartości, które pokazały, że oczekiwania również wiążą się z wartościami i jednocześnie potwierdzają różnice między mężczyznami a kobietami w poszczególnych oczekiwaniach od małżeństwa.

Bibliografia

- Barbaro, B. (1999), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Bertalanffy, L. (1984), *Ogólna teoria systemów*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Boski, P. (2009), *Kulturowe ramy zachowań społecznych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Braun-Gałkowska, M. (1985), *Miłość aktywna*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Braun-Gałkowska, M. (1992), *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Brzozowski, P. (2002), Uniwersalność struktury wartości: Koncepcja Shaloma H. Schwartza. *Roczniki Psychologiczne*, t. 5.
- Brzozowski, P. (2005), Uniwersalna hierarchia wartości – fakt czy fikcja?, *Przegląd Psychologiczny*, tom 48, nr 3, s. 261-276.
- Cieciuch, J. (2011), *Kwestionariuszowe pomiary preferencji wartości*, (w:) W. Zeidler (red.), *Kwestionariusze w psychologii*, (s. 275-318), Warszawa: Vizja Press&IT.
- Cieciuch, J. (2013), *Kształtowanie się systemu wartości. Od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*, Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0, Polska: Wydawnictwo Liberi Libri.
- Drożdżowicz, L. (1999), *Ogólna teoria systemów*, (w:) B. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, (s. 9-17), Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Dyczewski, L. (2009), *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Field, D. (1996), *Osobowości rodzinne. Zrozumienie korzeni swojej osobowości kluczem do zrozumienia siebie i innych*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Logos”.
- Komorowska-Pudło, M. (2013), *Seksualność młodzieży przełomu XX i XXI wieku*, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Kuryś, K. (2011), *System rodzinny wobec zmian rozwojowych*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Mrzygłód, H., Nowak, A., Thurow, R. (2010), *Modele życia rodzinnego w świadomości studentów*, Szczecin.
- Plopa, M. (2005), *Psychologia rodziny: teoria i badania*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Plopa, M. (2010), *Małżeństwo w percepcji młodych Polaków*, (w:) T. Rostowska, A. Peplińska (red.) *Psychospołeczne aspekty życia rodzinnego*, (s. 64-93), Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Praszkier, R. (1992), *Zmieniać nie zmieniając. Ekologia systemów rodzinnych*, Warszawa: WSiP.
- Radochoński, M. (1984), *Psychoterapia rodzinna w ujęciu systemowym*, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie.
- Radochoński, M. (1986), Rodzina jako system psychospołeczny. *Problemy Rodziny*, nr 5, s. 13-21.
- Radochoński, M. (2000), *Osobowość antyspołeczna*, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie.
- Robinson, B. E., Rhoden, J. L. (2005), *Pomoc psychologiczna dla dzieci alkoholików*, Warszawa: PARPA.
- Rostowski, J. (1987), *Zarys psychologii małżeństwa*, Warszawa: PWN.
- Ryś, M. (1999), *Psychologia małżeństwa w zarysie*, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN.
- Ryś, M. (2009), *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Schwartz, S. (1992), *Universals in the content and structure of values: Theoretical Advances and empirical tests in 20 countries*, (w:) M. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology*, t. 25 (s. 1-45), London: Academic Press.
- Schwartz, S. (1994), Are there universal aspects in the structure and contents of values?, *Journal of Social Issues*, 50(4), s. 19-45.
- Sztander, W. (1995), *Dzieci w rodzinie z problemem alkoholowym*, Warszawa: PARPA.
- Tischner, J. (1982), *Etyka wartości i nadziei*, (w:) D. von Hildebrand, J. A. Kłoczowski, J. Paściak, J. Tischner (red.), *Wobec wartości*, (s. 51-148), Poznań: Wydawnictwo w Drodze.
- Wegscheider- Cruse, S. (2000), *Nowa szansa. Nadzieja dla rodziny alkoholowej*, Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia, Polskie Towarzystwo Psychologiczne.